

Л. ПЕРВОМАЙСЬКИЙ
ТРИПІЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ

ГЕРОІКА.

КОМСОМОЛУ УКРАЇНИ В ДЕСЯТИ
РОКОВИНИ

З А С П І В

Ураганом барабану
Серце груди рве:
Штихова у грудях рана,
Ще й шаблею зверх.

Гостра шабля та блискуча,
Зелененький гай —
А за гаєм рвуться кручі
У вітрів розмай.

Полонили гори - кручі
Розкуку зозуль...

Реве та стогне
Широкий
І ревучий
Дніпро
внизу.

І лани широкополі,
А в ланах жита
Та в блакиті мертвим колом
Гострокрилий птах.

Урагани барабану,
Змовкніть
На мить!

Штихова у грудях рана
Гаряче щемить...

Їй щеміти і кривлею
Сходити судьба,
Бо над чорною ріллею
Ходить Боротьба.

Зводить плечі попід небо
Через море — в брід...

... Ви - ря -
 жа - а - али
Козаченьків у похід...

Та кінця тому походу
Ще й досі нема.
Вдарив ворог на свободу
З тисячі гармат...

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

I

Зелений червень пахощами лип
Прилип до ніздрів...

Одірви рукою!

Увечері —
Дніпра веселий хлип
Юнацьке серце непокоїть...

З Дніпра —
На з'їзд.
І раптом,
Як туман,
Що в - осени —

на берестки,
на клени:

— наступ
— банда
— отаман
Зелений!

Прощай, Дніпро!
Побалувались — годі.

І жартам — час
 І справам — час,
 Вже завтра
 Будемо в поході —
 Революція
 Має справу
 До нас!

II

Товариші браточки!
 Може, завтра
 Холодні трупи наші
 Упадуть...
 Сьогодні —
 В путь, браточки!
 Точка.
 тчк

III

Промова була телеграфічно
 Лаконічною,
 Короткою.
 За верстою лишалася верста.
 Один,
 з розплутаною обмоткою,
 відстав.
 — До Трипілля шістдесят верст.
 — Бий мене хрест —
 — Шістдесят верст...
 — Та й довгая ж тая верста...
 Один відстав.

IV

А п'ятеро дівчат:
 Люба Аронова,
 Бетя Палей,

Олена Бірк,
Орликова і
Заверуха

Ступали в ногу з полком.
Муляло плечо.
Лаявся военком.
П'ятеро дівчат мовчало глухо.

Военком пригадував,
Як до штабу
Комсомольці приходили
З проханням:

зняти його.

Зняти його?!
А тут ще баб
До походу прип'ято!

Що вони можуть?
Гратися в кохання,
Плодити дітей,
Пелюшки прати
Або ходити на женські собрання
І дивитися просто
В рота
Оратору?!

Що вони можуть? —
Военком гарячився,
Военком кипів
І слиною бризкав,
А за спиною молодо й різко
Колона співала
Гаряче вся...

ДАЛІ БУДЕ

7 листопада

„Корпоранти — це, зрозуміло, студенти — члени тієї чи тієї корпорації.

Одного з них я зустрів сьогодні коло Бранденбургських Воріт. Він ішов з роздERTOю щOкою, на якій ще не засохла кров. Він так гордо ніс її, свою неза-в'язану щOку з свіжою шкрябиною на ній, що здога-датися було дуже легко: шкрябину заподіяно меткою шпадою супротивника на студентському двобою. Так, німецькі молоді студенти, члени монархічних, спортив-них, „хліборобських“ та безлічі різних інших корпо-рацій, земляцтв і товариств ще й досі б'ються на дуе-лях не гірше від середньовічних лицарів... Їх легко пізнати, цих корпорантів: вони носять широкі стрічки через груди. Особливо „гордо“ виглядають ці різно-кольорові, смугасті стрічки на грудях у студентів перших курсів, тих студентів, що, крім обов'язків корпоративних, виконують одночасно ще й обов'язки „фуксів“ перед студентами старшими. Отже, то вони вчора співали на балконі протилежного будинку мо-нархічних пісень, добре таки випивши (мабуть, з на-годи десятих роковин Німецької республіки)... Сього-дні на їхньому балконі висять прапори такого самого змісту, як і їхні пісні... Але про корпорантів — потім. Зараз пів на дванадцяту, і ми йдемо на Бернбургер-штрасе 20/22 — в помешкання Філармонії — на уро-чисті збори членів радянської колонії в Берліні. Десь тільки немає тов. Озерського — йому багато клопоту: сьогодні увечері, о 8-й годині великий раvt у пов-новажного представника СРСР тов. Н. Н. Крестін-

* Див. „Гарт“ №№ 2, 3, 1929 р.

ського, на якому йому треба бути. Значить, пішов
десь у кравецьких справах — добувати фрак etc, бо ж,
звісно, свого не захопив із Харкова... Такий клопіт!
На раві буде „увесь Берлін“. Найзнаменитіші пред-
ставники Німеччини і їхні вельмишановні жінки. Та-
кий клопіт — не захопити з дому свого фрак! Ото
ще... Та ми не можемо чекати. Залишається 15 хви-
лин, щоб доїхати. Отже відкладаю щоденника...”

11

Заля Філармонії на Бернбургерштрасе що й казати —
заля на ять. Фос, ресторани, буфети... Публіка без-
настанними допливами заливає залю, а потім і їх.
І в гомоні, святочно піднесеному гомоні, зливаються
руська й німецька мови. Ба навіть українська, бо нею
розмовляємо не тільки ми з тов. Шевченком, а й група
он тих товаришів (робітники? учителі? емігранти
з Західньої України?). Один із них ласкаво проводить
нас до залі, а в одного веселого піонера, що агітує
цілу групу червоних галстуків на вечір у трудовій
радянській школі і весело підморгує мені, я дістаю
програму. Це великий аркуш паперу, на якому насту-
кано чітким „Ундервудом“:

„Поточного року

Святкування 11-х роковин

Жовтневої революції

переводиться за такою програмою.

7 листопада

(Середя)

О 12 годині вдень

в помешканні Філармонії, Бернбургершт-
расе 20/22,

Урочисті збори членів радян-
ської колонії в Берліні.

107

Промова тов. Н. Н. Крестінського.
Промова члена германського
райхстагу
(10-хвилинна перерва)

Концерт за участю:
Барановської (деклямація), Ельзи
Юліх (співи), О. Френкель (скрипка),
Баерле (нім. деклямація) та оркестри
під кер. М. Таубе.

Вхід за спеціальними квитками, що їх роз-
дано співробітникам.

О 8¹/₂ год. увечері

В клубі „Червона Зоря“, Десауер-
штрассе, 2,

Вечір клубної самодіяльності,
Присвячений Жовтневим рокови-
нам

1. Виступи:

Драмсекції,

Спортсекції,

„Синьої блюзи“

Поширеного

складу оркестри балалаечників.

2. Кінофільм

„Октябрь“ — Ейзенштейна.

8 листопада

(Четвер)

В клубі „Червона Зоря“, Десауер-
штрассе, 2,

О 4-й год. вдень

Дитяче свято,

Самодіяльні дитячі постанови, ви-
ступи, гри й т. ін.

Запрошується всіх дітей членів
радянської колонії та батьків

О 9-год. увечері

1. Виступи: Геронімус (малолітній
п'яніст), Ліпінорі (співи) та відомої
письменниці й поетеси

Вери Інбер,

що читатиме свої твори.

2. Кінофільм „Красин“ (з можливою
заміною його іншим кінофільмом, якщо
анонсований не буде готовий до перегляду)“.

Так. Можна сказати, прекрасно.

Публіка ж яка чиста! Еге, ці співробітники торг-
предства [та повпредства, видно, давненько таки жи-
вуть серед чистої німецької публіки. Увічливість, євро-
пейськість. Не можна сказати, щоб вони не здогаду-
валися, що ми оце кілька днів, як прибули з нашої
соціалістичної батьківщини. Але це ж нічого не зна-
чить. Не можна ж і справді вимагати від людей, щоб
вони неодмінно раділи з цього приводу. Мало нас
тут вештається по закордонах? І чого, спитати.
Наче й без нас не обійшлося б. Та, певне, ми й ні-
мецької мови гаразд не вміємо... Ну, звичайно. Хм!
Дивно все таки... *Es tut mir leid...* Но... Простіте, это
наші места, нельзя лі не занімать чужіх мест?

Так. Звичайно, можна!

Он, тов. Шевченко сидить уже десь на найзручні-
шому місці. І я теж. Бо нам, безперечно, цікаво ви-
слухати промову нашого повноважного представника
в Берліні тов. Крестінського. Ото ж, будь ласка, хай
за нас не турбуються. Нам дуже зручно.

— Удівительно.

— Еге.

— Варвара Ніколаевна, смотрите, смотрите, товарищ
Крестінский уже приехал. Вон, вон!...

110 — Да что ви, Николай Михалич. Ich sehe nicht*.
Ах, да, да.

— Но какое у вас платье!

— А что? Не нравится? Allen kann man nicht recht machen**.

— Ну, что ви! Наоборот, я хочу сказать, что оно очаровательно і удивительно хорошо к вам ідѣот!

Однаке, голова зборів з'являється на естраді, виго-лошує коротке слово, залю сколихують згуки „Інтернаціоналу“, і ми бачимо на трибуні тов. Крестінського. Він спокійно починає свою промову, присвячену 11-й річниці пролетарської революції. І коли всім запалали очі, коли зірвалася нарешті блискавична, нестримна, буряна злива оплесків, тоді я відчув таки, що це радянська колонія.

Саме цієї хвилини з привітанням виступив один товариш, член Центрального Комітету Комуністичної Партії Німеччини. І говорив він...

— Да, вотето реч,— сказав мені потім наш театральний професор, з яким я негайно погодився.

Але не забувайте, що веселий піонер з червоним галстуком таки підійшов до мене знову.

— Сейчас начнется концерт,— сказав він.— Бузовий, я вам скажу. Завтра, если хотите действительно послушать „etwas“, приезжайте к нам в „Красную Звезду“, будет детская самодеятельность. Вот там интересно, действительно... Хотите приглашение...

Звичайно. Він ще питає! Але, як же я...

— Всегда готов! Придѣоте, спросите пионера Васю. І я дістав запрошення разом з програмою вечора, що відбудеться завтра, певне, за участю мого нового знайомого, веселого піонера.

Тут почався концерт, і нічого в ньому „бузового“ я, на жаль, не почув і не побачив. Навпаки — він був

* Я не бачу.

** Всім не догодиш.

цілком пристойний. Так що після нього ми й поїхали обідати.

... Саксонська дівчина Маріхен, з хитренькими лукавими очима, типова селянська дівчина, експлуатована добросердною фрау, на яку вона, будучи на правах „майже“ члена сім'ї, не могла сердитись, зустріла нас категоричним запрошенням до столу:

— Mittag essen!*

— Не заперечуємо. Але де пан професор? **

— Пан профессор приміряє фрак, — сказала сама фрау, і голос, і очі, і могилки по обидві сторони м'якого носа засвітилися їй пошаною та доброю, доброзичливою, прихильною, ласкавою до пана професора і до нас обох.

— Боже мій! Якби ви знали, як бездоганно сидить фрак на панові професорові! У нього така чудова постать! Він не худий, але він і не такий уже, щоб дуже, повний. Ні, він якраз у міру, і тому фрак так бездоганно сидить. Ви посміхаєтесь? Але я знаю, що говорю. У мене є смак. Я вам кажу, що це правда. Пан професор — як намальований.

У цю мить у кімнаті тов. Озерського задрижали стіни, затанцювали меблі і відхилились навстіж двері.

— Що таке?

— Пан профессор сміється. Він дуже мила людина, я вас запевняю. Я не перший день держу цей пансіон.

Ми кинулися в кімнату до тов. Озерського. Фрау не помилилася.

Наш товариш стояв перед люстром, що було у дверцях шахви, обсмикував на собі фрак і розривався од вибухів „здорового“ сміху.

— Фррра... — проривалося йому крізь регіт — Фрррра...

— Що, пане професоре? Я до ваших послуг...

— Ні, ні, я кажу — фрр - а - к... фрак...

* Обідати.

** Читач уже здогадується, що мова тут про т. Озерського.

112 — А, фрак,— і наша фрау солодкомовно пролепетала:
— Пишно, розкішно! Я всім кажу—ви розкішний
у ньому, Herr Geheimrat!*

Ми всі мусили були погодитись на тому: фрау ма-
ла цілковиту рацію.

Ця чортова одежа, яких тільки див не робить вона
з людиною! Боже мій! Представник нашої Укрголов-
науки може сміливо тепер дати скільки завгодно очків
уперед будь-якому буржуазному професорові.

12

Вечір.

Розгортаємо план Берліну і знаходимо Мюлершт-
расе.

Але що воно за штука Vharussälen?

— Фарусзелен? Ідть просто цією вулицею, вона
дуже довга. Там запитаєте, і вам кожне покаже. Це
приватний ресторан.

— Знову ресторан? Гаразд.

І я зупинився аж на воротях, цебто я легко його
знайшов, розсудливо зупиняючи цілу дорогу громадян,
що йшли мені назустріч і всі охоче стверджували:

— Vharussälen? Fünf minuten zu laufen**

— П'ять хвилин бігти? Пустяк діло.

Таким побитом „побігавши“ ті „п'ять хвилин“, я хви-
лин за сорок стояв уже на воротях і думав: „Кого б
же тут запитати? Це, мабуть, знову „гартенгауз“, може,
навіть отой великий сірий будинок, що в глибу по-
двір'я?“

Тут підходить Гарі Кайнс.

— Дозвольте припалити,— питає цей молодий і сим-
патичний хлопець.

— А ви не знаєте, де саме збори?— питаю я між
іншим, поки він припалює від моєї цигарети—фірми
„Salem Gold“.

* Те саме, що „ваше превосходительство“.

** Фарусзелен? П'ять хвилин бігти.

— Ще б пак не знати, коли я туди йду. Мене звуть Гарі Кайнс, я працюю на Фенштрассе за підмайстра у кравця. А ти?

— Я не знаю, де вхід.

— Ідемо.

Мені стало так тепло й приємно, ніби я зустрів свого старого приятеля, якого знаю дуже давно і дуже добре.

Гарі Кайнс був зовсім молодий хлопчина з тонкими й нервовими рисами обличчя, худенький і блідий. Його вузькі, загострені плечі ніби підскакували йому за кожним кроком. Руки він тримав у кишенях, голову, що була під зеленкуватим кепом, ніс він просто перед собою, випнувши її вперед на довгій і тонкій ший.

— Звідки? — запитав він мене.

Я сказав.

І чомусь відразу спитав його:

— Скільки ти заробляєш?

— Тридцять марок на місяць.

Я не повірив.

— Може, на тиждень?

— Ого. Ти дуже щедрий, я бачу. Та, на жаль, я працюю не в тебе, а в мого хазяїна, що платить мені тридцять марок на місяць, спасибі йому*. Якщо ти маєш замовляти собі костюм, то приходь на Фенштрассе, 65.

Він нервово засміявся, ніби викотив із горла кілька гарячих шкляних кульок, що впали на брук і розбилися.

— Це вхід. На другий поверх.

У залі тимчасом було зовсім небагато народу, але Гарі заспокоїв мене.

— Ще рано. Вони підійдуть з демонстрації.

Я став оглядати помешкання.

* Марка — приблизно 50 коп. на наші гроші.

114 Це було велике й розкішне, коли рівняти до вчорашнього льокаля, помешкання. Висока, простора, прибрана гаслами, червоними тканинами й портретами зала. Над входом — балкон для оркестри. Залю рясно заставлено рядами стільців, між ними симетрично стоять столики.

Стіни вкрито гаслами на великих червоних полотнищах.

Die Befreiung der Arbeiterklasse
muss das Werk der Arbeiter
selbst sein!*

Die Jugend ist die hellste und
reinste Flamme der Revolution!**

Unsterbliche Opfer, Ihr sanket
dahin***

Це рядок із жалібного маршу. Але тут, після цих слів, замість того, що співають у пісні:

... wir stehen und weinen - voll schmerz...****

поставлено інші слова:

— Es lebe die Revolution!*****

Хай живе революція! — гукають і інші гасла.

І якоюсь несправжньою здається висока стеля з символічними, тяжкуватими на фарби малюнками, вкритими порохом інших думок, інших почуттів.

Все ясно.

* Визволення робітничої класи повинно бути справою самих робітників.

** Молодь є найясніше й найчистіше полум'я революції.

*** Несмертельні жертви — ви впали...

**** Ми стоїмо й плачемо, сповнені болю.

***** Хай живе революція!

Велика сцена темніє густим червоним полум'ям. На першому плані стоїть темнобронзове погруддя Леніна. В глибу сцени — стіл, накритий червоною тканиною.

Так, як у нас.

І от нарешті в подвір'ї загриміли маршові кроки, залунали труби і вдарили барабани.

Мені стало холодно.

Їх стільки йшло!

Напівтемне подвір'я заблищало різким промінням кишенькових ліхтариків, міддю і нікелем, золотими літерами на прапорах і гострими кінцями держалн. Широкі й стрункі ряди увіходили в ворота. Голосна команда зривалася на вітрі, а потім загули під ногами камінні сходи, і тисяча людей валнула до залі.

Оркестра червоних фронтовиків увійшла в натовпі і затопила залю до неможливого високими й різкими звуками.

— Марш прапорів!

За оркестрою робітники несуть один за одним густою, широкою хвилею — двадцять п'ять прапорів. Вони хвилюються, мов язика радісного полум'я. Двадцять п'ять хорунжих виходять на сцену, стають перед рампою, утворюючи майже фантастичне видовище. Перед ними горить мідь і нікель і клекаче радісне море звуків. Але це зовсім реально.

... Мені стає холодно і ніби не вистарчає повітря.

Це зовсім реально.

Хорунжих проводить друга оркестра. Вона грає „Варшав'янку“. Обидві оркестри зливаються в одну стихію, в один велетенський поклик.

І нараз — тихо.

Десь із моря прапорів — голос. Він одкриває мітинг. Може, зараз буде доповідь? Так, зараз під це нестримне биття серць, під цей одностайний подих колективу блюз і піджаків — треба виголосити запальну доповідь.

Але — слово коротеньке.

116 А слідом за ним — виступає пролетарський поет, він читає революційні поезії, і здається, що читає не він сам, а вся зала, всі дві чи три тисячі чоловіка, що тут їх набилося, здається, що всі вони вимахують руками і стискають кулаки, з таким полум'ям і з таким незвичайним піднесенням читає поет.

Та ось уже гримить третя оркестра — з нею прийшли іще нові лави робітників. Вони вже не вміщаються в залі — вони заливають горішній балкон, підвіконня, столи, що між стільцями...

Пісня! „Смело товарищи“. Вся маса щільно набитих людей підіймається й співає, звичайно, стоячи. Ця пісня — гімн.

Brüder, zur Sonne, zur Freiheit,
Brüder, zum Lichte empor!...*

Я не чув іще такого могутнього співу. Після другого куплету оркестри беруть двома тонами вище.

І вся зала взяла двома тонами вище. Вся зала злилася з оркестрами —

...heilig die letzte schlacht! **

вихоплюються з тисячі грудей і линуть, як подув вітру, останні, тривожні, урочисті й радісні слова цієї бойової і такої популярної в робітничих масах пісні.

Я глянув на Гарі Кайнса. Його бліде, нервово обличчя ніби ще більше побіліло. Він співав, дивлючись кудись перед собою майже невидючим поглядом. Ніздрі йому здригувалися, руками він уперся в стіл, пальці йому раптом хруснули.

— Ти дуже нервовий, Гарі, — сказав я, коли пісня затихла і на сцені з'явився доповідач.

— Давай краще слухати, що він скаже, — кинув Гарі. — Коли я не помиляюся, то цей товариш — член Центрального Комітету Комуністичної партії. Він мусить говорити цікаві речі.

* Див. „Гарт“ № 3, стор. 87 1929 р.

** Так само.

... і от передомною пропливає моя далека батьківщина, Радянський Союз, Харків, Москва, Ленінград і тисячні юрби на вулицях, перед балконом ВУЦИК — на асфальтованім майдані — „Бродвей чи Довнінг-стріт“ — як сказав поет, де за його ж словами —

... Січе моторів гуд, аеровітер...

І в нашорошену юрбу падають слова вождів, як зерно на буйний ґрунт.

— Індустріялізація країни...

— Раціоналізація господарства...

— Машинізація села...

Так реально, так виразно підіймається перед очима Палац Індустрії, впливає з степового безмежжя моя далека батьківщина, радянський край.

— Вони проводять брудні кампанії проти Радянського Союзу, їхні газети цькують більшовиків. Ці помічники великої буржуазії, агенти імперіялістичних воєн, дурисвіти й шахраї од революції раді б задушити пазурами капіталізму Союз Радянських Соціалістичних республік...

— Що це?

Так, так. Це говорить доповідач на багатолюдних робітничих зборах в північній частині великого Берліну на Мюлерштрассе. Це говорить член Центрального Комітету Комуністичної партії Німеччини — говорить про соціал-демократів.

Все ясно.

— Живе й буде жити Радянський Союз! Живе ленінізм і нікому не вдасться задушити його. І, як би не намагалася соціал-демократія разом з буржуазією, разом з імперіялістами наклепати на Радянський Союз — він росте, він індустріялізується, він міцніє, іде вперед, він кличе за собою пролетаріят Німеччини й інших країн!

Так говорить доповідач під грім оплесків і вигуків. Так говорить.

118 — Хай живе соціалістична батьківщина робітників
цілого світу! Хай живе штаб світової пролетарської
революції — Комуністичний Інтернаціонал!

— Хай живе Радянський Союз!

— Хай живе пролетаріят Німеччини і його найактив-
ніша частина — Німецька комуністична партія!!!

А зала :

— Hoch!!!

— Hoch!!!

— Hoch!!!*

і за кожним разом — дужий помах двох тисяч міцних
робітничих рук.

Угору!

— Hoch!

— Hoch!

— Hoch!!!

Чому це знову вся зала на ногах? І знову од звуків
наче падають стіни...

А, це просто овація!

Це просто піднесення! Це просто обурення проти
зрадників, шахраїв і одвертих класових ворогів! Це —
демонстрація готовости до захисту СРСР!

А тепер — знову пісня.

Пісня про червону повітряну флоту...

Wir sind geboren Taten zu vollbringen,
zu überwinden Raum und Weltenall,
auf Adlerflügeln uns empor zu schwingen,
beim Herzschlag sausender Motorenschall.

Drum höher und höher, und höher

Wir steigen trotz Hass und Hohn.

Ein jeder propeller singt surrend:

„Wir schützen die Sowjet-Union!“

Ми народжені творити великі справи

Перемагати просторінь і всесвіт.

Здійматись на орлячих крилах вгору.

Під серця стук і спів і стук мотору.

* Те саме, що „слава“ або „ура“.

Тож вище і вище і вище!
Що нам сміх і знущання лакуз.
Нам пропеллери грають і свищать:
„Захищаєм Радянський Союз!“

— МОДР продає дуже цікаві листівки,— підштовхує мене Гарі.— Може, ти купиш? Коштує марку, цікава робота.

І його знайома дівчина, що продає ці листівки, уже кладе кілька штук передо мною. Гарі запевняє її, що я, безперечно, візьму.

Гарі просто розумний хлопець, то чи ж помилявся б він у таких дрібницях?

— Слухайте ще одну промову,— кидає він, коли справу з листівками МОДР скінчено.

Виголошує цю другу промову людина з червоною пов'язкою на руці. Не виголошує, а горить, рве, кидає динамітом. І між кожною новою думкою:

— Ленін.

— Ленін.

— Ленін.

Промовець не довго затримує увагу слухачів.

— Хай живе 7 листопада в Німеччині!— Ось його найголовніший заклик, до якого приєднуються збори.

Ще резолюція, привітальні телеграми в Москву, ЦК ВКП, Комінтерну, пролетаріятові СРСР, що їх приймається одногolosно - буряно.

Інтернаціонал.

і

кінець.

— Ну, що ви скажете? — раптом почув я знайомий голос.— Де ви бачили такі оркестри? Це тільки у нас! О, знаєте у нас!... Може, ні? А як добре співають! У них сильні голоси. Я сам співав сьогодні дуже голосно.

Це говорив товариш Макс... Але він так закашлявся, що далі говорити вже не міг. Ми почекали, поки він трохи заспокоївся; і тоді разом вийшли на вулицю.

120 Елі з товаришем Максом не було.

— Чого не прийшла Елі?

— Вона захворіла. Але це не біда. Вона, безперечно, видужає,— сказав товариш Макс.

Ви ж знаєте, який з нього великий був оптиміст...

13

Ранком другого дня, „три мушкетьори“ сиділи за мирною кавою і ділилися бойовими вражіннями, що їх дало за ці короткі дні життя в столиці Німецької Республіки.

Ми всі були в доброму гуморі, бо тільки-но повернулися перед тим з поліції, де двоє громадян у поліційних мундирах проробили спокійно й акуратно встановлену законом операцію з нашими паспортами і приписали нас до тих чотирьох мільйонів двадцяти чотирьох тисяч сто шестидесяти п'яти чоловіка берлінських мешканців, що жили тут, безперечно, щасливо й весело ще до нашого приїзду. Нам дуже сподобалось у поліції. Згадані вже громадяни у згаданих мундирах були справді дуже ввічливі громадяни і дуже цікаві бесідники. Навіть поза громадськими темами вони мали з нами багато дечого до розмови і, покінчивши, наприклад, з питанням про те, що таке USSR, з'ясувавши докладно, що це зовсім не цілий Радянський Союз („Уніон-Сов'єт“), а тільки окрема республіка УСРР, що входить до цього Союзу, вони перейшли на теми родинні тощо. Так наш театральний фахівець мусив був відповідати їм про те, як було ім'я та по батькові його покійної бабусі і звідки вона була родом, на що він, можна сказати, і не міг відповісти, підірвавши таким чином авторитет ученого театрознавця, що не пам'ятає імені власної бабусі. На цьому ж ґрунті, мабуть, у названих громадян був добродушний намір скомпромітувати і мене. Та вони вибрали не вигідний для себе пункт: вони запитали мене про мого діда! Я блискуче довів їм не тільки те, що з боку

матері у мене був дід Денис Коробка, а з боку батька — дід під тим прізвисьом, яке я вславив оце розмовою з такими поважними громадянами німецької республіки, як вони два; я довів їм ще й те, що мої діди так Коробка, як і той, що його ім'я я вславив, ходили колись у Крим по сіль та в знам'янські ліси по дерево на ярма та на розвори до своїх чумацьких возів, чого вже вони, мої високоповажані бесідники, при всьому своєму розумі не могли, звичайно, доскочити... Таким чином я витримав іспит громадської зрілості на „вельми задовольняюче“ і після цього т. Озерському залишилося відповісти лише на такі, зовсім легкі, запитання, як запитання про ім'я, день, місяць і рік народження його маленької дівчинки.

Запитання, можна сказати, „пустячне“, і за хвилину після того ми вже були вільні.

Отже ми повернулися в доброму гуморі і тепер за мирною кавою ділилися бойовими вражіннями вчорашнього вечора.

Насамперед наш театральний фахівець розповів нам про виставу „Romeo und Julia“ в театрі Райнгарта, виставу, безперечно, цікаву, хоч, на мою думку, найцікавішим моментом вечора було все ж таки те, як наш теафахівець застосовував радянських засобів добувати дороге місце за дешеві гроші... Дирекція театру була, звичайно, щаслива відвідинами їхньої вистави українським театральним рецензентом і журналістом, співробітником газети „Комуніст“ і інших українських столичних газет, всіх, що значилися на візитовій картці нашого „мушкетєра“, і навіть тих, що на картці не значилися. Отже, заступник директора попросив ласкавої згоди пана рецензента сісти в середньому кріслі третього ряду в партері! Таким чином перший досвід був зроблений і надалі дер Йона дас Шевченко має надію відвідати всі театри Німеччини, Праги і Відня в цей самий спосіб. Ми трохи позаздрили безперечному хистові нашого товариша, одначе діяльність

122 його на користь нашої, кінець-кінцем, української теакультури, схвалили, як то кажуть, цілком і повнотю.

Далі йшов звіт представника Укрголовнауки, що мусив був розповісти нам як-най докладніше, про кількість кілограмів паюсної ікри, баликів, тістечок, морозива і інших смачних речей, що лягли ґрунтом для добрих взаємин між нашими та німецькими представниками держав на вчорашньому равіті...

— Німці їдять знаменито,— сказав представник Укрголовнауки.— Треба їм віддати справедливість: вони з великою увагою та любов'ю ставляться до нашої радянської паюсної ікри і не відмовляються віддати їй належне навіть після солодких тістечок...

Представник Головнауки відкашлявся.

— Що ж до осіб жіночої статі,— почав він після того, як одкашлявся,— то жіноча стаття, скільки нам пощастило сконстатувати, не відставала від своїх чоловіків і, можна сказати, не менш активно виявляла своє цілком прихильне ставлення до продуктів нашого харчосмаку і, таким чином, наші добрі взаємини підтримувала зовсім недвозначно.

— Я не буду говорити про туалети, а також про загальну будову тіла і окремих його частин у окремих громадян і громадянок, що їх я мав за честь бачити на вчорашньому равіті.

— А чому?— спитали ми.— Надаремно! Ми б з охотою вас послухали, навіть з великою охотою.

— Ні. Я просив би не змушувати мене до цього. Єсть речі, які складають дипломатичну таємницю...

— В такому разі... краще не розповідати...

Ми поставили крапку.

А після крапки я виклав те, що складає зміст попереднього розділу, і ми розійшлися по своїх кімнатах— читати словники та газети і набиратись іншої премудрости, що придасться нам, безперечно, на дальших етапах нашого берлінського життя.

Піонери, як намисто,
Як разочок —
Стук, стук, стук!
І. Луценко (кубанський поет)

Мій годинник фірми Longines, придбаний у Харкові перед від'їздом за кордон і точний до 60 секунд у кожній хвилині, тихенько цокав собі в коробочці од сірників.

— ?.. — питаєте ви.

— Бо я поклав його туди. Розбилося скло. Тут виявилася в мені мудра чумацька спадщина обох моїх дідів, що жили за принципом: „Чумакові віз ламається — чумак розуму набирається“...

Отож, кому розіб'ється скло в годинникові, перший спосіб полагодити справу, це — носити годинника в коробочці од сірників.

Я відкрив коробочку і зазирнув на циферблат.

— Пів на четверту!

Тоді я вийняв із кешені папірця, що мені дав веселий піонер Вася учора — в залі Філармонії, розгорнув його і ще раз перечитав.

Советская
Трудовая школа
в Берлине

.....
.....

Тов.

В четверг 8 ноября 1928 года в помещении клуба „Красная Звезда“, Дессауерштрассе 2, состоится празднование 11-летней годовщины Октябрьской революции, устраиваемое Советской Трудовой Школой в Берлине.

Печатка

Просим Вас пожаловать.

Председатель Учкома
Секретарь

Программа

1. Вступительное слово.
2. 7-е ноября. Стих. Школьника исп. учен. II группы Наташа Крестинская.

3. Соло на рояли — исп. ученик 6 гр., Аля Геронимус.

4. Бунт Кукол. Музыкальная сказка — исп. 1, 2 и 3 группы.
Антракт 15 минут.

5. Мы идем, — лит.-музык. монтаж — исп. 4, 5 и 6 группы.
Постановка С. С. Азарапетян.

У рояля — Е. Туманова.

Начало ровно в 4 часа.

Отже не можна гаяти ні хвилини.

Два кроки від нашого пансіону до першої підземної станції — Оранієнбурзьких Воріт. Я повертаю за ріг на вулицю Фрідріха, і вже перед очима — велика, як підкова з-під коня-велетня, літера —

Вона синіє над входом під ґрунт — посеред вулиці.

Оце і є *Untergrund* — славнозвісна підземка. Під землею — довгі, прекрасні перони, газетні кіоски, цигарети, автомати, що оббризкують охочих поганою спецією під назвою одеколонь, — за 10 пфенінгів, викидають охочим книжки, шоколад, цукерки, облатки від кашлю та інші речі „найпершої споживи“ теж за невелику ціну, головне бо тут — масовий споживач. Там же ви можете й зважитись на точній механізованій вазі, що викине вам квиточок, на якому буде зазначено день, місяць, рік і найточніша кількість кілограмів, що їх потягне ваше дорогоцінне тіло. Я, принаймні, щоб не відставати від західноєвропейської культури, „потяг“ — 74,5 кіло... Мені здається, що то була дуже пристойна вага для літератора. Та, на жаль, за перший же місяць мого закордонного життя багато

моїх кілограмів покинули мене, як зрадники... А все тому, що я не виконував тієї мудрої поради, що була надрукована на зворотній стороні квиточка:

*Oftmals sich wiegen
und danach leben,
Wird dir lange
Gesundheit geben*.*

...Поїзди налітають через кожні 2 хвилини. Червоний вагон — для курців. Там досить проїхати дві-три зупинки і не куривши — ти будеш задоволений, наче викурив принаймні сто цигар... Міцний народ, здорово курять. Що ви хочете — спортсмени.

Таким чином рівно о 4-й годині я підіймався по сходах на третій поверх до залі клубу „Червона Зоря“, клубу чудово обставленого, прибраного, святкового. Стінгазета розповіла мені всі внутрішні „таємниці“ школярського життя, а крик і вереск дітвори, такої маленької, що її ще не приймають навіть до піонерів, сповнив мене веселої, безтурботної радості...

Заля вже була набита школярами, як сояшник насінням. Постаті батьків випиналися також по всій залі — між дітьми. Товариш Крестінський, поглядаючи на цю свою велику радянську сім'ю, шпацирував коридором.

І нікого ж у мене знайомих! Жодної людини.

Стривайте! Вася! Веселий піонер! Він летить...

— Вася!

Але він тільки посміхнувся мені, підкинув руку і відповів:

— Всегда готов!

І зник.

За півхвилини він крикнув мені з того кінця коридору, відхиливши двері з-за лаштунків:

— Понімаєте — некогда.

— Хвилинку! Одне слово.

* Часто важся і за вагою живи, це дасть тобі надовго здоров'я.

126 — Некогда. Честное слово, некогда. Гріміруюсь...

— Так мені ось...

— Не могу. Провалю спектакль...— і знову зник.

Та в ту саму мить він ще раз відхилив двері й кинув блискавичну репліку:

— Я ж медведя іграю, розумієте! Устраивайтесь...

Ну, тут мені стало зовсім весело. Я б сам загравав там ведмедя, чи що. Але треба було якось добиватися місця самому.

Я протовпився в залю. Просто в вічі впали від сцени світляні червоні літери:

Е

Л

Е*

Це дуже економно і тим дужче вражає. Е! Німецька мова вростає в життя школярів, дітей радянської колонії в Берліні, як вростають німецькі піонери в лави наших радянських піонерів. Їх повно в залі. Червоні галстуки підпалюють розмаїтий натовп із усіх кінців. І вже не розбереш, кому належить той галстук. Їхньому чи нашому. А втім—це помилка. Бо ж німецький піонер— наш піонер.

Та вони й штукарі однакові. Не встиг я обдивитися залю зі стелею під дуб, у стилі світлиць руських царів, як піонерія, школярія, комзернята і вся нетерпуча малеч такий ізняла гамір, тупіт, ляскання в долоні, що завіса трошки відхилилась, ізвідти висунулась голова ведмедя і крикнула:

— Сейчас! Не шуміте...

Ефект звичайно колосальний. Комзернята загули, як сто роїв.

Та ось нарешті завісу розіпнуто. Школяр років п'ятнадцяти відчиняє збори. Він говорить надзвичайно

* Одинадцять.

поважно. Майбутній громадський і політичний діяч уже відчувається в ньому з кожного руху, з кожного слова. Під кінець він пропонує вшанувати пам'ять хоробрих, що полягли за революцію.

Заля встає.

Потому обирається президію — від школярів, старостат у повному складі, від піонерів, від батьків і представник від учителів — завідатель школи. Найцікавіші в президії — двоє пуп'янків років по 6—7. Вони чи не найсерйозніший мають вигляд і з такою гордістю поглядають на залю, що хочеться заверещати...

— Ах, ви пуп'янки, — хочеться крикнути, — ах, ви карапузи!

Але ні кричати, ні верещати не можна, бо ось голова зборів дає слово для доповіді про 11 річницю Жовтневої революції піонерів дванадцяти років. І цей дванадцятилітній доповідач говорить:

— Ребята, я сейчас расскажу вам историю Октябрьской революции. Вот. В России была власть помещиков и капиталистов. Царь имел неограниченную власть в то время, как в Европе уже везде почти были парламенты. И вот...

І от він розповідає історію робітничого руху, підготовку Жовтня, саму революцію, наслідки і діла одинадцяти років диктатури пролетаріату. Він говорить для дітей і по-дитячому, але дорослі слухають його може уважніше, ніж слухають вони дорослого доповідача на своїх зборах. Раптом піонер забирає кількома тонами вище.

— Но, товарищі! Октябрь ещё не окончен!

Це значить — він вичерпав тему і хоче закінчити „трошки“ голосніше, ніж виголошував цілу доповідь. От він і взяв цілим регістром вище.

— Но, товарищі! Настанет день, когда во всём мире будет Октябрь!

І коли б від оплесків дітвори могли падати соціал-демократи та фашисти, то Октябрь настав би того ж вечора...

128 Потім виступає з привітанням дівчинка-піонерка. Її ім'я, оголошене головою зборів, викликає рокіт задоволення в „публіці“.

— Значить, авторитетний промовець,— думаю собі.

А далі виголошує доповідь про стан школи заві-датель її.

Радянська трудова школа в Берліні... Як собі хочете, а на мене цей факт (радянська школа в Берліні!) справив велике вражіння.

Та як же важко було її організовувати! Скільки труднощів перейдено, доки пощастило нарешті набрати до цієї радянської школи шістдесят чотири учні, дітей наших радслужбовців, тих, що на посадах у радянських установах в Берліні...

Отже завідатель школи розповідає про труднощі.

— Один чужоземний журналіст якось сказав був з приводу радянської школи і взагалі радянської системи виховання: „Найнебезпечніше в Жовтневій революції є те, що її ідеї пустили глибоке коріння в серця дітей, і вирвати їх можна хіба що з самими серцями“. Отже коли цьому буржуазному журналістові зрозуміле значіння радянської школи, то нам воно звичайно ще зрозуміліше. Але...

І отут і мені стали зрозумілими ті труднощі, що їх довелося переборювати піонерам радянської школи в Берліні.

— Але... Ми живемо в Берліні, в буржуазному оточенні. Більшість батьків наших дітей живуть у добрих умовах і не бачать тих злиднів, що панують в робітничих кварталах південної та східної частин Берліну. Батьки наших дітей живуть переважно в західній частині міста серед буржуазії і мимоволі звикають до свого оточення.

— А нам треба, щоб діти не одвикали од радянського життя, треба, щоб вони виховувалися радянцями. А деякі батьки не хочуть віддавати своїх дітей до нашої школи та посилають їх натомість до німецької школи.

Хотять, щоб діти добре вивчилися німецької мови. Мовляв, мова — то скарб. Не заперечуємо — скарб! Але з їхніх дітей можуть вирости якщо не вороги Радянського Союзу, то в кожному разі аж ніяк не майбутні будівники соціалізму...

— Їхні батьки піддаються тому імпозантному вражінню, що його справляє німецька школа, дякуючи своїй виїмковій організації та авторитету. Та вони забувають, що та організація, той авторитет убивають дитячу самодіяльність, придушують кожний прояв ініціативи. Батьки захищаються: „Що не кажіть, а там високо поставлено освіту. Знання там придбати нашим дітям не гріх“. Так, знання придбати не гріх, та не треба забувати, що самих знаннів замало для того, щоб стати будівником соціалізму. Є прокурори від комунізму — люди, що добре знають протоколи всіх шости Конгресів Комінтерну, люди, що опанували всю велику теорію комунізму, і все таки... Володимир Ілліч говорив, що цього замало для того, щоб бути добрим комуністом.

— Перед нами ще великі труднощі і великі завдання — підняти радянську школу в Берліні на той високий шабель, на якому мусить бути радянська школа. Ми вже дещо досягли. Спочатку у нас було 8 школярів... Нині їх 64. Ми вже маємо, таким чином, 6 груп. Дальших досягнень ми дійдемо лише з вашою допомогою.

...Хтось мені сказав потім, що завідатель, мовляв, „надто вже одверто“ говорив про батьків. Я рішуче не погодився з цим опонентом. Чи не належав він часом до ордену німецької школи? Коли ж ні, то може в нього конституційна ідіосинкразія до самокритики? Як нам добре відомо, ідіосинкразія — це химерна властивість організму деяких людей. Бідолашні! Позначені ідіосинкразією, вони не можуть зовсім споживати деяких дуже корисних речей, наприклад, хини, смородини, самокритики тощо. Їм від таких речей, що до них їхній організм має ту проклятушу ідіосинкразію, 129

130 відразу підвищується температура, на тілі виступає рясний піт, дихання прискорюється, пульс стає поверховим, часом з'являється неможливий сип по всій шкірі. І вони раптом починають плести дурницю, при чому роблять це із дуже розумнім виглядом. Зрозуміло, що їм не можна споживати небезпечних речей, навіть у мізерній дозі.

З такими годі братися до самокритики!

Та будь-що-будь, а вчитель радянської трудової школи в Берліні одверто й правдиво розповів про „симпатичні“ тенденції декого з наших тамтешніх радслужбовців, а ми, в свою чергу, виконуємо свій громадський обов'язок, вкриваючи названі тенденції неславою. Згадаймо ж слова шекспіровського філософа-гробовщика: „живи живи, а помирати доведеться все одно“. Отак і людська кар'єра: візьме та й помре раніше за свого хазяїна, а йому, бідолазі — залишайся тоді з „симпатичними“ тенденціями...

Ах!.. Доволі мінору.

Бо уже знов розпинається завіса і веселі піонери трудової школи починають свій прекумедний „бунт ляльок“.

Як же вони весело грають!

Скільки смішного!

Скільки милого патосу, і яка проста ідеологія у їхніх ляльок, що творять свою революцію...

От я не здогадуюсь тільки — навіщо було гримируватися моєму знайомому, веселому піонеру? Він грає ведмедя. Це я знаю. І грає прекрасно. Так прекрасно, що коли б я не знав, що всередині цього клишоногого „мишки“ орудує веселий піонер, то був би певен, що „мишка“ просто з глухого лісу причвалав на свято 11-ї річниці Жовтневої революції і ото такої викомарює. Але навіщо було гримируватися? Однаково ж обличчя піонерового не видно, — сама широка, пухната ведмежа морда...

А втім... Що я розуміюся на театральній справі?

Дитячий літературно-музичний монтаж „Ми ідемо“ мене справді захоплює, і я хвилюючись дивлюся, як сміливі хлопчачі руки напинають міцні вітрила на човнах, як вони орудують при великій щоглі на пароплаві, як колектив схиляє на мить знамена й голови, коли проводиря не стало і місце біля стерна на коротку мить залишилось було порожнім...

Вони виводять корабель, вірні заповітам стерничого.

Ну, а підчас перерви — біжать униз, аж сходи гудуть під ними. Внизу — буфет і там для дітей накрито сьогодні рясні столи.

Я не гублю надії побачити і привітати з успіхом веселого піонера — Васю.

Та ось він і вилітає з того кінця коридору. Він бачить, що я чекаю на нього, і ще здалеку питає:

— Ну? Что может скажете — буза? — А сам тимчасом обтирає з обличчя решту гриму якоюсь тряпочкою.

— Де там! — кажу. — Краще і в Рейнгардта не заграють. А скажи мені, будь ласка, навіщо тобі треба було гримуватися?

— А медведя - то я іграв?

— Так, але гриму не видно було з-під ведмежої шерsti.

Він глянув на мене, як на великого дивака, і раптом зареготався, не ховаючи своєї зверхности наді мною в питаннях театральної техніки.

— Гріміровка - то разве для медведя нужна була? — запитав він нарешті.

— А для чого ж?

— Для монтажу, в котром я іграв потом старшого матроса. А когда б же я загіміровався, еслі перерив бил только сорок минут?

Ну, от бачите! Я ж знав, що він зажене мене на слизьке.

Ах, піонери!

... як разочок —
стук, стук, стук!

Коли ви їдете омнібусом, то краще сідати на другому поверсі. Поперше ви маєте змогу розглядати вулиці згори. Подруге — там можна курити; коли ж не маєте цигарет, то й без них, проїхавши кілька вулиць, ви будете „накурений“ доста. Потрете — там якось вільніше розпитуватись у сусід, куди їде цей омнібус, та на якій вулиці зупиняється, та чи довго туди їхати, а там чи довго йти „zu Fuss“... * І нарешті, почетверте (але це трапляється не кожному) — там можна зустріти людину, за якою ваше серце може давно вже стискувалося в таємній тривозі. Ту людину, без якої вам тяжко...

— І я зустрів її...

— Нарешті! — заспівало мені щось усередині...

Це було зовсім несподівано.

Я видерся на другий поверх, сів на середню лаву і закурив.

Тут увиходить кондуктор і питає, кому квитки. Я, звичайно, виймаю 10 пф. і плачу кондукторові.

— А вам? — питає кондуктор.

Я повертаю голову праворуч. Це й була та перша мить, коли наші очі вперше зустрілись. Вона сиділа поруч мене і теж курила. На колінах їй лежала якась книжка і розгорнуті аркуші злегка тримтіли. Може їй було холодно і тому здригували коліна. Може тому, що вона не могла в першу мить знайти в себе 10 пф., щоб заплатити кондукторові... Ні в першу, ні в другу, ні в третю мить...

— Альо! — крикнув кондуктор.

— Хвилинку, — ніяково прошептіла вона блідими губами. — Десь у мене було десять „феників“.

Вона так і сказала „феників“.

* „Zu Fuss“ — нагами. Цеб-то не в тому розумінні, що можна йти ще руками, чи головою, наприклад, ні — ногами, значить не підземкою, не омнібусом, не трамваем, не таксомотором, не велосипедом, не конем, не мотоциклом, не биндюгом, не аеропланом, а ногами.

Серце мені заспівало ще голосніше. Вона сказала „феників“!

— Ну? — крикнув кондуктор ще раз.

Тоді обличчя їй проясніло.

— Ось, — сказала вона, — дірка в кешені! Це значить вони сюди випали, десять феників...

І вона підвелася, щоб вийти з омнібуса. Але я не міг далі стримувати себе.

— Пробачте, — сказав я українською мовою.

— Дозвольте мені взяти вам квитка, щоб ліквідувати цю прикру несподіванку. Адже вам треба їхати?..

Вона глянула на мене, хвилинку повагалася, потім вийняла годинник і, скинувши оком на циферблат, спокійно відповіла теж українською мовою:

— Так, мені залишається кілька хвилин. Беріть, я вам поверну при нагоді.

Я взяв квитка, і ми їхали мовчки, прислухаючись до розмови наших серць.

— Як ви взнали, що я з України? — нарешті спитала вона.

— Я взнав, що ви з Західньої України...

— Дивно.

— Нічого дивного. Я взнав по „фенику“.

Вона поправила капелюх, подивилась у вікно і згодом тихо спитала:

— Що ви тут робите?

— Приїхав з Радянської України. Подорожую. А ви?

— Та... як вам сказати... Саме смуга безробіття...

Омнібус катився вулицею Фрідріха. За двірцем, що з нього ми вставали, як приїхали до Берліну, саме біля мосту, де над водою Шпрее літають тривожні чайки, мелькнув будинок „Komische Oper“*. На стіні, коло ясных кришталевих дверей, кричали червоні літери:

TAUSEND NACHT FRAUEN **

* Комічна опера. Власне — оперета.

** Тисяча голих жінок. (Афіша).

134 Я вже безліч разів читав ці літери, минаючи їх чи в омнібусі, чи так — „zu Fuss“.

Тисяча голих жінок!

— „Святе мистецтво“, „вічний абсолют духа“, „блиск людського генія“, якої ж високої грані досягло ти, „святе мистецтво“, отут в цій „Komische Oper“!

Тисяча голих жінок!..

О, „святе мистецтво“!

Але тут сиділа людина, за якою може давно вже моє серце стискувалося в таємній тривозі...

— Ви тут встаєте? — спитав я, побачивши, що вона підводиться з лави. — Мені також треба вставати... Пробачте, але я просив би вас не відмовити мені — зайти зі мною хоч би в оте кафе. В одній справі нам треба з вами побалакати...

Вона знову глянула на годинника.

— Що ж... Туди мені вже однаково пізно... Навіть квиток ваш не врятував...

Ми вийшли з омнібуса, повернули трохи назад і зайшли до кафе.

Я замовив дві кави. Вона мовчала. Я глянув на неї. Мовчала... Ми сіли в затишному куточку.

Мовчить.

Тоді я відразу почав:

— Справа така. Ви ж добре знаєте місто? Ви давно живете в Берліні?

Вона поворухнула вусом, проясніла і посміхнулася.

— Так, досить давно для того, щоб стати в пригоді землякові.

— От бачите! Я ж так і знав. І німецьку мову ви знаєте чудово. Говорите, як німець.

— Дуже мені приємно те чути. Буду ся тішити надією, що де в чім допоможу вам.

Його руді вуса знову заворушилися, довге русяве волосся, давно нестрижене й засмоктане, він пригладив рукою, сьорбнув потому кави і з виразним задоволенням промовив:

— Я буду Петер Кош. Маю жінку й діти — піонери. Працюю тут на одній фабриці та хай їй лихо,— розчитали.

Так я знайшов собі дороговказ, людину, що за нею давно вже моє серце стискувалося в таємній тривозі.

... Дома т. Озерський повідомив мене, що він також знайшов собі секретаря, українця, що вчиться в Берлінському університеті.

За третього „мушкетєра“ ми не турбувалися. Він ще сам узявся б водити будь-кого до всіх театрів Берліна.

Так щасливо кінчився і цей день, 8-го листопада 1928 року.

16

Петер Кош о десятій годині зранку другого дня з'явився до мене в пансіон. Після обережного дзвоника на парадних дверях я почув у коридорі моторні кроки Маріхен, коротку її розмову з кимось, клацання замка, потім — стук у двері моєї кімнати.

— Альо!

— До пана доктора прийшов пан секретар.

— Який секретар? Може до пана професора? Ви не помилились, Маріхен?

— Ні. Він сказав, що ви йому веліли прийти, і чекає біля дверей.

— Гаразд. Чом же ви не запросили його до кімнати?

— Я можу зробити це зараз.

Як двері знов одчинилися, я побачив на порозі товариша Петра.

— Мой! — скрикнув я назустріч. — Ти вже прибрав собі титул секретаря? Що це значить?

Кош поклав на стіл, просто на мої папери, свого мокрого капелюха (на дворі дощ), роздягся, нарешті скинув біля столу драні кальоші, з яких негайно ж натекло дві калюжі, і тоді вже відповів, кинувши го- 135

134 Я вже безліч разів читав ці літери, минаючи їх чи в омнібусі, чи так — „zu Fuss“.

Тисяча голих жінок!

— „Святе мистецтво“, „вічний абсолют духа“, „блиск людського генія“, якої ж високої грані досягло ти, „святе мистецтво“, отут в цій „Komische Oper“!

Тисяча голих жінок!..

О, „святе мистецтво“!

Але тут сиділа людина, за якою може давно вже моє серце стискувалося в таємній тривозі...

— Ви тут встаєте? — спитав я, побачивши, що вона підводиться з лави. — Мені також треба вставати... Пробачте, але я просив би вас не відмовити мені — зайти зі мною хоч би в оте кафе. В одній справі нам треба з вами побалакати...

Вона знову глянула на годинника.

— Що ж... Туди мені вже однаково пізно... Навіть квиток ваш не врятував...

Ми вийшли з омнібуса, повернули трохи назад і зайшли до кафе.

Я замовив дві кави. Вона мовчала. Я глянув на неї. Мовчала... Ми сіли в затишному куточку.

Мовчить.

Тоді я відразу почав:

— Справа така. Ви ж добре знаєте місто? Ви давно живете в Берліні?

Вона поворухнула вусом, проясніла і посміхнулася.

— Так, досить давно для того, щоб стати в пригоді землякові.

— От бачите! Я ж так і знав. І німецьку мову ви знаєте чудово. Говорите, як німець.

— Дуже мені приємно те чути. Буду ся тішити надією, що де в чім допоможу вам.

Його руді вуса знову заворушилися, довге русяве волосся, давно нестрижене й засмоктане, він пригладив рукою, сьорбнув потому кави і з виразним задоволенням промовив:

— Я буду Петер Кош. Маю жінку й діти — піонери. Працюю тут на одній фабриці та хай їй лихо, — розщитали.

Так я знайшов собі дороговказа, людину, що за нею давно вже моє серце стискувалося в таємній тривозі.

... Дома т. Озерський повідомив мене, що він також знайшов собі секретаря, українця, що вчиться в Берлінському університеті.

За третього „мушкетьора“ ми не турбувалися. Він ще сам узвся б водити будь-кого до всіх театрів Берліна.

Так щасливо кінчився і цей день, 8-го листопада 1928 року.

16

Петер Кош о десятій годині зранку другого дня з'явився до мене в пансіон. Після обережного дзвоника на парадних дверях я почув у коридорі моторні кроки Маріхен, коротку її розмову з кимось, клацання замка, потім — стук у двері моєї кімнати.

— Альо!

— До пана доктора прийшов пан секретар.

— Який секретар? Може до пана професора? Ви не помилились, Маріхен?

— Ні. Він сказав, що ви йому веліли прийти, і чекає біля дверей.

— Гаразд. Чом же ви не запросили його до кімнати?

— Я можу зробити це зараз.

Як двері знов одчинилися, я побачив на порозі товариша Петра.

— Мой! — скрикнув я назустріч. — Ти вже прибрав собі титул секретаря? Що це значить?

Кош поклав на стіл, просто на мої папери, свого мокрого капелюха (на дворі дощ), роздягся, нарешті скинув біля столу драні кальози, з яких негайно ж натекло дві калюжі, і тоді вже відповів, кинувши головою в бік Маріхен, що стояла на дверях і здивовано 135

136 розглядала „пана секретаря“, нічого не розуміючи в нашій розмові:

— Німці, вони люблять титули. Я б назвався директором, та вона, оця дримба, не повірит. Ти вже пив каву?

— А що?

— Каву корисно пити щодня, хоч би раз на день. Тимчасом я ще сьогодні не пив.

Я звелів Маріхен подати нам каву на двох, передавши фрау, що за другу порцію вона дістане окремо.

Потім ми склали плян на цей день, погодившись на тому, що в першу чергу ми підемо до друкарні, де друкується газета „Die rote Fahne“*.

— Будинок Карла Лібкнехта, число 28, на Малій Олександрштрассе — сказав Петер, вишкрібаючи мікроскопічні рештки білка з яйцевої шкаралущі. — Ми будемо там за півгодини. Ти вже готовий?

Читачу, не дивуйтеся, що Петер Кош говорить автору „ти“. Адже автор відповідає йому тим самим. А це значить, як ви вже й сами давно здогадалися, що ми однаково з товаришем Петером дивимось на деякі речі; ми ніби однієї віри.

... Так ми прийшли до великого будинку на Kleine Alexanderstrasse, і тут я побачив, що Петер Кош дещо таки важить на цім світі. Дві хвилини розмови з завідателем друкарні, якому він передає мою візитову картку і додає кілька слів од себе, і от нас уже просять пройти до завкому, де нам дадуть повожатого, що покаже нам цілу друкарню.

— Ну, то що як дають? Чого ти ся дивуєш? — буркнув між вуса Петер, коли я глянув на нього після цієї розмови.

В друкарні зустрів нас Франц Мюлер, чудовий спортсмен, голова фабзавкому і голова німецької спортивної робітничої делегації, що одвідала Радянський Союз у серпні 1928 року.

* Орган Центрального комітету Німецької комуністичної партії!

Насамперед він з гордістю показав нам великий портрет Леніна. Цей портрет йому подарували в Москві. Робітники, що обступили нас, почали встрявати в розмову:

— Портрет ми повісимо в рямцях отут. Ви подивіться: на ньому є напис — подарунок на знак пам'яті товаришу Мюлеру. Це не так, просто собі, портрет...

Вони всі були горді, і ми разом з ними раділи однією радістю.

Правда, були деякі неприємності. Наприклад, більшість тих спортсменів, що їздили до Радянського Союзу, виключили потім з організації... Бо вони, бачите, роблять звіти про свою подорож на зборах своїх спорторганізацій, і роблять ті звіти при переповнених залах, у яких не лишається жодного вільного місця, не зважаючи на одвертий саботаж соціал-демократів. Та й до того ж не лише роблять звіти про спартакіяду, а ще й одверто розповідають про політичне життя в СРСР, про робітничу диктатуру. Там, мовляв, іде високим темпом відбудова країни. І ось навіть робітники соціал-демократи, що з ними були в одній делегації, теж переконалися... Робітники ті — з Ляйпцигських друкарень. Та що там, коли вже з спорторганізації викинули навіть кількох робітників соціал-демократів!

— З нашої організації виключили вже шістдесят чоловіка, але це ще не всі.

— Та нам у Берліні взагалі легше робити справу. Бо всіх виключили три тисячі, так що вже створилася нова організація з цих виключених. Однак залишилося ще 8000 чоловіка в тій організації. Між ними теж іде заколот. Вони вимагають прийняти виключених назад.

— Як зветься наша організація? Arbeiter Turn- und Sport Bund. Це є центральна організація. Є ще окремі групи, що входять сюди. На 1 січня хотять викинути тяжких атлетів за те, що вони вимагають зв'язку з радянськими атлетами.

Тек-с.

138 І я подумав: „важкенько буде шановному панству, „виключити“ всіх отих членів спортивних та гімнастичних організацій, робітничих культурно-освітніх спілок, абстинентів, вільнодумців, членів театральних, стенографічних, есперантистських, шахових, музичних, співочих і безлічі інших союзів, добровільних медичних кас і т. ін. Важкенько буде виключити відсотків із шістдесят цілого двадцятиміліонного німецького пролетаріату, що входить до всіх цих організацій і не має підстав ховати правду про Радянський Союз, коли сам її на власні очі побачить...”

Важкенько!

Кімната голови фабзавкому обставлена дуже просто і зручно. Ми розмовляємо ще хвилину і йдемо оглядати друкарню.

Добра друкарня!

Нам показують умивальники, гардероби, бак для кави, убиральні, лазеньки. Скрізь блискуча, прозора чистість.

Добра друкарня!

Робітник до робітника!

І друкуються там цікаві речі. От вам обкладинка Rote Raketen *, от вам чергове число „Die Rote Fahne“ **.

Он на маленькій стукальці робітник клацає візитові картки фабриканта квітів та пір'я, Ісідора Шлоса:

ISIDORE SCHLOSS BLUMEN UND FEDERNFABRIK

Треба виконати замовлення. Адже це друкарня.

Їй зроблено замовлення. Значить — треба виконати.

А ось на окремих великих машинах іде, наприклад, VI конгрес Комінтерну, розміром на 80 друкованих аркушів.

.....

ДАЛІ БУДЕ

* „Червона ракета“.

** „Червоний прапор“.